

Over de bomen en het bos

opstellingenwerk in breder perspectief

Eelco de Geus

Het gonst in opstellingenland. De man die door velen als de grondlegger wordt gezien voor het werk met familieopstellingen, Bert Hellinger, ligt onder vuur. Zijn charismatische confronterende werkwijze heeft de laatste jaren gezorgd voor een stormachtige ontwikkeling van opstellingen en voor een grote rij volgelingen, die zo onder de indruk waren van Hellingers werk, dat ze hem bijna kritiekloos volgden. Het moet gezegd worden; de diep religieuze manier van uitdrukken van Hellinger was zeker een projectiescherm voor al degenen die nog een vader thema uit te werken hadden en hij werd door velen in meerdere of mindere mate toch goeroekwaliteiten toegedicht. De tegenbeweging, die nu op gang is gekomen, is net zo sterk en ongeveer van gelijke kwaliteit als de beweging van de 'volgelingen' van Hellinger. De kritiek is ongezoeten ongenueanceerd, vaak met een onderliggende boosheid, die eveneens slechts uit projecties verklaard kunnen worden.

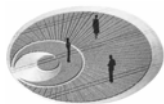
In deze krachtige ontwikkelingen rond Hellinger de laatste jaren en in deze wir - war van voor- en tegenstanders is het moeilijk om door de bomen nog het bos te zien. Dat wil zeggen: om een helder beeld te krijgen van het grotere perspectief waarbinnen het systemisch opstellingenwerk zich heeft ontwikkeld, hoe ze zich inmiddels al gedifferentieerd heeft en in welke richting de ontwikkeling van dit werk gaat.

We weten uit het werk met opstellingen, dat de bliksem vaak één persoon of plek binnen een systeem treft. En we brengen vervolgens binnen de opstellingen het hele systeem weer in beeld. Door dat wat buitengesloten is weer een plaats te geven en te eren, iedereen de juiste plaats in te laten nemen en door het herstel van balans kan verzoening plaatsvinden, kan de liefde binnen het systeem weer stromen en kan de beweging naar voren weer op gang komen. Zo lijkt het mij goed om ook in de context van de ontwikkeling van het werk zelf te kijken naar Bert Hellinger als de man waarop op dit moment (zowel in positieve als negatieve zin) de bliksem inslaat. En vervolgens de vraag te stellen: Wat is het grotere plaatje? Wie of wat hoort er nog meer bij? Wat sluiten we op dit moment buiten? Wie waren er voor Bert Hellinger? En op welke plaats staat ieder?

Dit artikel is een eerste schets van dat bredere perspectief.

Het is niet zo makkelijk om te bepalen wie er allemaal bij horen, als het gaat om de ontwikkeling van systemische opstellingen. Het zijn er namelijk velen. En ieder van hen is weer beïnvloed door anderen, die voor hen kwamen en bij wie ze geleerd hebben. Laten we zeggen dat we met degenen die we hier noemen ook degenen die voor hen kwamen in acht nemen.

Het is belangrijk om te zien dat Bert Hellinger zich in een tijd heeft ontwikkeld, waarin op vele plekken het systemisch denken en het systemisch werken in opkomst was. Daarnaast heeft hij een combinatie gemaakt van stromingen, te weten het systemische denken en het fenomenologische denken. Dat, gecombineerd met een eigen theologische achtergrond en diepe religieuze en psychotherapeutische interesse, heeft uiteindelijk geleid tot de uiteindelijke familieopstelling volgens Hellinger.

Anderen die van grote invloed zijn geweest op de ontwikkeling van opstellingenwerk, en die voor Bert Hellinger of tegelijkertijd met hem hun werk ontwikkelden, waren onder andere Virginia Satir, Milton Erickson, Ivan Boszermány-Nagy, Steve de Shazer, Insa Sparrer en Matthias Varga von Kibed.

Hieronder geef ik een persoonlijke indruk van de bovengenoemde mensen, die belangrijk waren voor de ontwikkeling van systemisch opstellingenwerk, en hoop daarmee een eerste schets te maken van het uitgebreide opstellingenland en wie daar allemaal nog meer bij horen. Daarbij heb ik me laten inspireren door een aantal beschrijvingen van Doris Landauer uit Wenen.

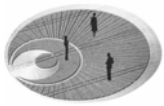
Virginia Satir

Virginia Satir leefde van 1916 tot 1988. Ze is voor velen de grondlegster van de gezinstherapie. Ze was een voorloperster van het systemisch- cybernetische wereldbeeld en drukte haar vrouwelijke stempel op het begin van een grote verandering.

Virginia Satir was gerespecteerd door vele filosofen en therapeuten van haar tijd (wat voor een vrouw in die tijd niet bepaald vanzelfsprekend was) en maakte met name indruk door haar persoonlijke en menselijke manier van contact maken. De mensen die haar persoonlijk hebben ontmoet hebben vertellen dat het nauwelijks mogelijk was zich te onttrekken aan haar warme en gevoelsmatige benadering. Ze 'ontmoette de mensen daar waar ze waren, nam hen aan de hand en leidde ze een paar stappen verder', zoals ze zelf haar therapeutische werk ooit bescheiden beschreef. Aan het eind nam ze afscheid en bedankte de ander voor de ontmoeting. Men voelde haar liefde voor mensen en haar overtuiging dat alle mensen goddelijke wezens zijn, aan wie niets ontbreekt, waaraan niets te repareren valt en waarin niets toegevoegd hoeft te worden.

Ze heeft veel creatieve methodes ingevoerd in de therapie en ze was ervan overtuigd dat therapie ook met lachen en plezier samen kon gaan. Ze noemde de mensen die voor hulp naar toe kwamen geen 'patiënten' of 'cliënten', maar noemde hen 'sterren'. Ze is het meest bekend geworden door haar werk met 'familieconstructie', waarbij belangrijke ervaringen en lotsbestemmingen van personen uit de familie van oorsprong, vaak tot vele generaties daarvoor, in beeld en daarmee in het bewustzijn worden gebracht. In de 'familiesculptuur', stelt de 'ster' de personen uit zijn gezin (meestal zijn of haar huidige gezin) in relatie tot elkaar in de ruimte op. Haar 'parts- party' is een dramatische enscenering van de eigen innerlijke delen.

Het valt niet mee om de kern van het werk van Virginia Satir vast te stellen, maar wellicht was ze voorbestemd om de ruimte tussen mensen te ontdekken, de relationele ruimte, en deze in therapie te adresseren en te benutten. Ze erkende dat symptomen vaak een functie voor een geheel familiesysteem vervullen en dat een ziek gezinslid vaak slechts de drager van dit symptoom is. De ontdekking van de ruimte tussen mensen was een belangrijke voorbereiding voor de verdere ontwikkeling van de systemische structuuropstelling. Matthias Varga von Kibed en Insa Sparrer zijn in hun latere werk dan ook zeer door Virginia Satir geïnspireerd en beïnvloed. De invloed van Satir zien we in de familieopstellingen onder meer ook terug in het uitgangspunt dat symptomen uitdrukkingen van verstrikkingen in het systeem zijn, en in het transgenerationale werken.

Milton Erickson

Iemand die veel eer verdient is Milton Erickson. In zijn lange en rijke leven van 1901 tot 1980 ontdekte hij de mogelijkheid om diep in de zielen van mensen door te dringen en op een zeer respectvolle en voorzichtige manier belangrijke veranderingen in gang te zetten. Zijn eigen zware lot droeg hij met waardigheid en met grote nieuwsgierigheid onderzocht hij de verschillen die het onderscheid maakten tussen hem en anderen. De uitkomsten daarvan zette hij zeer creatief om in zijn werk met anderen. Tweemaal kinderverlamming, kleurenblindheid, gehoorsproblemen en andere ziekten waren een zware belasting voor zijn lichaam. Hij kon lange tijd muziek niet als muziek waarnemen, kon lange tijd niet spreken, niet lopen en niet bewegen. Dit brak hem echter niet, hij was er dankbaar voor, omdat het hem de kans gaf mensen zeer nauwkeurig te observeren en zijn hypnotherapie te ontwikkelen zoals we die kennen. Hij erkende de belangrijke betekenis van hypnose en trance voor ons leven, bestudeerde de taalpatronen die trance induceren en analyseerde nauwkeurig op welke non-verbale gedragingen men moet letten in de communicatie met het onbewuste. Aan hem is ook de reframing te danken, waarbij het onbewuste tot een onuitputtelijk potentieel voor positieve hulpbronnen voor de mens wordt, die uiterst belangrijk zijn voor zijn ontwikkeling. Zo leerde hij alles wat een cliënt meebracht op uiterst nauwkeurige wijze te gebruiken voor positieve verandering.

Hij had bijzonder veel respect voor mensen en ook hij zag (net als Virginia Satir), vond en gebruikte telkens weer de bijzondere kwaliteiten in mensen met wie hij werkte. Milton Erickson heeft veel eigen materiaal geschreven, zijn leerlingen hebben veel boeken aan hem gewijd, maar de werkelijke bijdrage die hij geleverd heeft aan een betere wereld laat zich niet in boeken vangen. Zijn werkelijke bijdrage ligt in een wonderbaarlijke veranderingshouding die hij teweeg heeft gebracht in het werken met mensen, ziekte, symptomen en gebreken. Enkele van zijn belangrijkste leerlingen zijn Stephen Gilligan, Ernest Rossi, Gunther Schmidt. Zijn leerlingen hebben diverse hypnotherapeutische scholen opgericht en in er zijn Milton Erickson Instituten in vele landen.

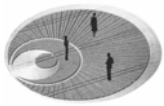
Ivan Boszormeny-Nagy

Ivan Boszormenyi NAGY, een Hongaarse psychiater die in 1950 naar de Verenigde Staten emigreerde, ontwikkelde de contextuele benadering. Zijn werk steunt op 4 bronnen:

1. Het psychoanalytisch denken
2. De existentiële fenomenologie
Nagy liet zich sterk inspireren door het werk van Martin BUBER.
Deze stelt in zijn filosofie de verbondenheid tussen mensen centraal:
de mens wordt pas mens als hij in relatie treedt met de ander, m.a.w. als hij een werkelijke DIALOOG aangaat
3. Zijn eigen onderzoek van en therapie met psychotici
4. Het systeemdenken

Nagy breidde Buber's denken uit naar de relatie tussen de elkaar opvolgende generaties, waardoor zijn werkwijze "intergenerationeel" werd genoemd.

Met "**context**" verwijst Nagy naar de dynamische verbondenheid van de persoon met zijn significante relaties over de verschillende generaties. De reden dat Nagy hier genoemd wordt, is het feit dat zijn aandacht voor de transgenerationale verbondenheid van mensen, en zijn ideeën over relationele ethiek van belangrijke invloed zijn geweest op de veel latere

ontwikkeling van de systemische opstelling. Nagy schreef onder meer twee boeken met als titels: 'Invisible Loyalties' en "The balance between give and take", waarin hij ingaat relationele ethiek en verbondenheid. Deze beide begrippen zijn in het opstellingswerk van grote betekenis.

Steve de Shazer

Steve de Shazer is medeoprichter van het Brief Family Therapy Center in Milwaukee, Wisconsin, USA. Daar werd de Korte Oplossingsgerichte Therapie ontwikkeld, gebaseerd op de ideeën van de systemische (konstruktivistische) therapie, de hypnotherapeutische ideeën van Milton Erickson en de concepten over kortdurende therapie van het Mental Research Institute.

Steve de Shazer zet (nog meer dan andere oplossingsgerichte stromingen) de oplossing in het centrum van de aandacht, ook als deze niet altijd bewust te schilderen is. Hij beroept zich net als anderen op de filosoof Wittgenstein, die stelt dat de oplossing herkend wordt aan de afwezigheid van het probleem. Steve de Shazer gaat er vanuit dat hij niemand werkelijk begrijpen kan en hij streeft naar een 'niet- begrijpen' dat nuttig is. Het gaat hem erom dat de cliënt weet wat hij of zij bedoelt. Het is belangrijk voor hem dat zijn therapie als oplossingsgericht wordt gekenmerkt, daar de focus van therapie en advies onmiskenbaar op de oplossing gericht is.

Steve werkt samen met Insoo Kim Berg. De door hen beiden ontwikkelde oplossingsgerichte concepten werden in Amerika en in België als uitgangspunt genomen voor een onderzoeksproject met alcoholverslaafden, geleid door Luc Isebaert. De resultaten van dit project zijn zeer positief in vergelijking met traditionelere behandelmethoden. Deze benadering is inmiddels in vele vormen van begeleiding en advisering van individuen en organisaties doorgedrongen, en wint nog steeds aan terrein.

Bert Hellinger

Bert Hellinger is in 1925 geboren en heeft een kleurrijke loopbaan achter zich. Hij studeerde filosofie, theologie en pedagogiek, leidde als lid van een katholieke orde in zuid-afrika meerdere scholen (waar hij veel over groepsdynamiek leerde) en bestudeerde een veelvoud aan verschillende therapierichtingen, zoals de psychoanalyse, Transaktionele analyse, Primairtherapie, verschillende hypnotherapeutische stromingen. Uiteindelijk ontwikkelde hij, sterk beïnvloed door de filosoof Heidegger en de dichter Rainer Maria Rilke, zijn eigen systemisch fenomenologische werk met familieopstellingen.

Ook al noemt Hellinger zelf zelden zijn leraren, toch ziet men een sterke invloed van Satir, Bosmereny- Nagy, Erickson en het sociogram van Jacob Moreno in zijn werk. De familieopstelling, zoals Hellinger die ontwikkelde is echter toch een zeer vernieuwende en krachtige methodiek: een radicale verdichting van psychotherapeutische ontwikkelingsprocessen, het snel naar een oplossing toewerken en het plaatsvervangend voelen door representanten maken de familieopstelling tot een zeer bijzondere en behulpzame werkwijze bij een veelvoud aan verschillende thema's en problematieken. De persoonlijkheid van Hellinger, zijn ervaring en zijn intuïtie maken het hem mogelijk zonder angst verschillende thema's te confronteren, zoals ernstige ziekte, dood, abortus, de holocaust, daders en slachtoffers, oorlog en massamoord.

Bert Hellinger is een indrukwekkende persoonlijkheid, en er zijn maar weinig mensen die niet erg door hem geraakt worden, hetzij in positieve dan wel in negatieve zin. Er zijn zowel vele trouwe aanhangers, als felle tegenstanders. Ongeacht de kritiek op Hellinger, die veel met zijn persoonlijke charisma te maken heeft, is datgene wat hij ontdekt en ontwikkeld heeft van een bijzonder betekenis en waarde. Het is een belangwekkende stap voorwaarts in de ontwikkeling van de familietherapie en de opstellingsmethode levert een belangrijke bijdrage aan een de ontwikkeling van een veelvoud van vakgebieden, zoals bijvoorbeeld het organisatieadvies, het onderwijs, of de hulpverlening in brede zin. Waarschijnlijk is het daarom, samen met de persoonlijkheid van Hellinger, dat het werk met systemische opstellingen zich in korte tijd zo snel verbreid en bekend geworden is.

Insa Sparrer

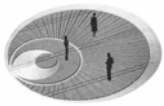
Insa Sparrer werd in 1955 geboren. Ze studeerde wiskunde, waar ze haar latere man Matthias Varga von Kibed reeds leerde kennen, en vervolgens psychologie. Ze begon aan de lange weg om psychotherapeut te worden; ze bestudeerde de gesprekstherapie, Gestalttherapie, Virginia Satir, Bert Hellinger en Steve de Shazer. Ze heeft een ongekend optimistische levenshouding en ziet overal hulpbronnen en mogelijkheden. In de samenwerking met Matthias Varga von Kibed brengt ze een grote consequentheid en doelgerichtheid, het vermogen tot het overwinnen van hindernissen en een grote overtuigingskracht in. Ze werkt oplossingsgericht volgens de Shazer en Kim Berg en probeert telkens weer ogenschijnlijk onverenigbare tegenstellingen onder één hoed te brengen. In samenwerking met haar man is dat haar goed gelukt: Samen ontwikkelden ze de familieopstellingen en het oplossingsgerichte werken volgens Steve de Shazer en Insoo Kim Berg verder, wat uitmondde in de systemische structuuropstelling. Insa Sparrer leidt samen met Matthias Varga von Kibed een systemisch instituut voor opleiding, bijscholing en onderzoek en heeft daarnaast een eigen praktijk in München.

Matthias Varga von Kibed

Matthias Varga von Kibed werd in 1950 in Duitsland geboren. Door zijn vader kwam hij al tijdens zijn jeugd in aanraking met hoog wetenschappelijke teksten, wat een verklaring is voor het feit dat hij hoog complexe theoretische modellen op met ongekeerde precisie, snelheid, trefzekerheid in diverse talen kan communiceren, en dan nog met een enthousiasme dat aanstekelijk werkt. Hij studeerde wiskunde, filosofie, Logica en wetenschapstheorie, trad in de voetsporen van zijn vader en werd professor in de filosofie. Daarna richtte hij zich met zijn vrouw Insa Sparrer op de toepassing van de filosofie in therapeutische contexten. Samen met haar ontwikkelde hij de systemische structuuropstelling en maakte daarin de verbinding tussen de fenomenologische inzichten van Bert Hellinger en de inzichten van Virginia Satir, Milton Erickson, Steve de Shazer en Insoo Kim Berg, maar ook Ludwig Wittgenstein, Gregory Bateson, Aristoteles, het Boeddhisme en andere wereldreligies. In deze spagaat legde hij een belangrijke wetenschappelijke basis voor de werkzaamheid van vele nieuwe therapeutische stromingen, waaronder primair het werk met systemische opstellingen.

In dit artikel zijn velen niet genoemd. Dat zijn alle minder bekende mensen die ook een grote bijdrage hebben geleverd in de ontwikkeling van opstellingen werk. Wie ook niet genoemd zijn, zijn al die mensen, die na Bert Hellinger, Matthias Varga von Kibed en Insa Sparrer het opstellingenwerk verder ontwikkeld hebben en ontwikkelen.

Om in opstellingentermen te blijven, heb ik hier echter ingezoomd op degenen die in de ordening eerder of gelijk met Hellinger met ontwikkeling van dit werk bezig waren of een

sterke invloed daarop hebben gehad, met onzichtbaar daarachter degenen van wie zij weer geleerd hebben. Om een breder perspectief te schetsen van het systemische veld, waarin het opstellingenwerk een belangrijke plaats inneemt. Ik hoop echter dat het een aanmoediging is voor ieder die zich met dit werk bezig houdt, om zich breed te oriënteren in het weidse opstellingenland, en zich verbonden te weten met alle stappen, mensen en stromingen die nodig zijn geweest om opstellingenwerk krachtig in de wereld te brengen.

Met dank aan Doris Landauer.